

РОЛЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СПРИЙНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

А. В. Цимбал, Н. О. Стеблина

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі екологічної журналістики в умовах війни. Методологічна основа роботи базується на кількісному та якісному аналізі опитувальника, що був запропонований студентам-журналістам. У межах дослідження було зібрано та проаналізовано емпіричні дані щодо рівня екологічної свідомості та особливостей споживання інформації студентами-журналістами, а також висвітлення екологічних наслідків війни у медіа.

Ключові слова: висвітлення екологічних наслідків у медіа, екологічна журналістика, студенти-журналісти, екологічна свідомість.

Війна, крім гуманітарної катастрофи, спричиняє значну шкоду навколишньому середовищу – руйнування інфраструктури, забруднення повітря, ґрунтів і води, знищення природних ресурсів [1]. Наприкінці ХХ століття, коли стала очевидною небезпека виснаження, екологічна журналістика перетворилася на важливий елемент медіапростору, що має на меті донести до суспільства ідею нового ставлення до природного середовища [2]. Найвідомішою у світі стала Друга Індокитайська війна (1961–1975), один із перших конфліктів, у якому навколишнє середовище цілеспрямовано використовували як військову ціль. У межах операції «Ranch Hand» армія США здійснювала тривале знищення рослинності в Південному В'єтнамі та Лаосі [3]. Особливу роль у розвитку екологічної журналістики в Україні відігравали громадські організації, а одним із важливих етапів її становлення стала поява політичних екологічних видань [4]. З отриманням незалежності екологічні проблеми стали активно висвітлюватися українськими виданнями, а також з'явилися нові спеціалізовані періодичні видання з екологічної тематики. Це дало новий поштовх для розвитку екологічної журналістики в країні, сприяючи формуванню екологічної свідомості в умовах демократизації суспільства [5]. На сучасному етапі українські дослідники продовжують розвивати екологічну журналістику, зосереджуючи увагу на її ролі у формуванні екологічної свідомості [6]. Сьогодні екологічна журналістика має бути потужним інструментом висвітлення не тільки екологічних проблем, а й тих викликів, які постають перед довкіллям під час збройних конфліктів [7]. Було виявлено, що міжнародний досвід екологічної журналістики є розвиненішим, однак тематична спрямованість з українськими матеріалами є схожою [8]. В Україні, зокрема після початку війни з Росією, журналісти почали активно висвітлювати екологічні проблеми, пов'язані з війною, хоча це явище все ще залишається новим і потребує подальшого розвитку, оскільки у 2024 р. лише 1,4 % всіх публікацій в українських онлайн-медіа були присвячені екологічним питанням [7]. Університети повинні постійно доповнювати навчальну програму для журналістів з теми охорони природи й розвитку, а закріплені в документах Міжнародної екологічної конференції в Ріо-де-Жанейро принципи екологічної філософії мають стати новими орієнтирами для журналістів ХХІ століття [8]. Досліджень, які б показували ставлення та зацікавленість студентів-журналістів, як майбутніх спеціалістів, до екологічної журналістики, недостатньо. Метою цієї статті є аналіз екологічної свідомості та зацікавленості майбутніх спеціалістів у висвітленні екологічних питань у журналістиці під час війни.

З метою реалізації завдань дослідження було проведено анкетування [9], в якому взяли участь 47 майбутніх журналістів з 1 до 4 курсу Донецького національного університету імені Василя Стуса. Більша частина респондентів – 62,2 % – є студентами віком 20–21 р.; 24,4 % – віком 18–19 р.; 8,9 % – віком 17–18 р. Переважну більшість із них становлять жінки – 70,5 %. Найбільша частина опитаних – 54,5 % – навчаються на четвертому курсі; 22,7 % – на другому.

Результати дослідження засвідчили, що більшість студентів-журналістів оцінюють свій рівень знань про екологічні проблеми як середній (65,2 %), а високий рівень обізнаності мають лише 10,9 % опитаних. Отримують інформацію про екологічні проекти від свого навчального закладу 46,7 % – час від часу; 31,1 % – подібні повідомлення отримують доволі рідко. Лише 8,9 % студентів часто отримують подібні відомості.

Найбільш інформативними джерелами інформації у висвітленні екологічних питань для студентів є соціальні мережі – 89,1 %. Значну популярність також мають новинні сайти – 58,7 % респондентів. Ще 47,8 % опитаних вважають телебачення найбільш інформативним джерелом. Водночас 19,6 % віддають перевагу аудіальному формату отримання інформації через радіо. Менш популярними серед опитаних залишаються газети та журнали, рівень споживання яких становить лише по 6,5 % для кожного з них.

Згідно з проведеними дослідженнями, 39,1 % студентів стикаються з інформацією про екологічні проблеми у медіа рідше ніж раз на місяць. Водночас 37 % опитаних отримують інформацію про екологію кілька разів на місяць. Лише 19,6 % студентів стикаються з екологічними проблемами кілька разів на тиждень.

За результатами оцінювання якості матеріалів про екологію в медіа 54,3 % учасників опитування вважають його задовільним. На їх переконання, інформація є переважно поверхневою і часто зосереджена на новинах, а не на глибоких дослідженнях. Надати високу оцінку може 26,1 %. Для цієї групи екологічні матеріали вже добре підготовлені, однак у них іноді не вистачає деталей або глибшого аналізу. Проте 13 % респондентів вважають, що в таких матеріалах часто зустрічаються неточності, які знижують їх якість. Лише 6,5 % оцінили контент як професійний, аналітичний і дійсно корисний для розуміння складних екологічних питань.

Жоден із 47 опитаних не вважає, що медіа достатньо висвітлює інформації про те, як зберегти екологію. Для 60,9 % інформації замало для формування масової свідомості. Для 47,8 % студентів повідомлень, що транслюються у медіапросторі, недостатньо.

Аналізуючи різні зручні формати для споживання інформації на екологічну тематику, найбільш популярними виявились відео та документальні фільми – 65,2 %. Ще 63 % респондентів зазначають, що їм комфортніше споживати інформацію у новинному форматі. Значній частині опитаних студентів – 54,3 % зручно засвоювати інформацію завдяки інфографіці; 47,8 % ефективніше сприймають інформацію завдяки статтям на екологічні тематики. Аудіальному формату, зокрема подкасту, надає перевагу 43,5 % студентів.

89,1 % вважають, що засоби масової інформації обов'язково повинні приділяти більше уваги екологічним питанням. Водночас 8,7 % опитаних переконані, що наразі існують більш важливі питання, які потребують першочергової уваги. Лише 2,2 % опитаних студентів сьогодні задоволені кількістю інформації щодо екологічних питань.

Найбільша частка респондентів – 65,2 % – вважає, що інформація, яка транслюється у медіа, є зрозумілою та доступною. Інформаційні матеріали у засобах масової інформації не зовсім зрозумілі, але доступні для 21,7 %. Завжди зрозумілими та доступними повідомлення є для 8,7 % студентів; 4,3 % вважають, що матеріали, які вони споживають, не є доступними.

Найбільший інтерес серед студентів викликають питання відновлюваної енергетики (73,9 %), зміни клімату (58,7 %) та екологічних ініціатив (54,3 %). У повсякденному житті вони найчастіше використовують громадський транспорт або велосипед (69,6 %), багаторазові сумки та контейнери (67,4 %), а також сортують сміття (52,2 %). Водночас 2 % респондентів не дотримуються жодних екологічних практик.

Щоб критично оцінити якість висвітлення інформації про екологічні наслідки у медіа, майбутнім журналістам було запропоновано другу частину опитувальника.

За результатами дослідження, 43,5 % респондентів вважають, що суспільству частково доступна інформація про екологічні наслідки війни: деякі аспекти добре висвітлені, проте багато важливих питань залишаються без належної уваги. Водночас 39,1 % бракує детального аналізу та регулярного інформування. На думку 13 % опитаних, ця тема майже не обговорюється та її значення недооцінюється. Лише для 4,3 % студентів інформації багато і вона охоплює основні аспекти екологічних наслідків війни.

На думку 37 % в інформації, що подана у медіа, часто бракує глибокого аналізу наслідків для природи та суспільства. Для меншої частини респондентів – 34,8 % достатньо уваги приділяють темі екоциду, проте екологічні злочини часто губляться у них серед інших новин про гуманітарну кризу, воєнні дії чи політику. Інформації, яку сьогодні споживають у засобах інформації, недостатньо для 21,7 %. Про те, що медіа приділяють достатньо уваги, а інформація

про екологічні злочини росіян регулярно з'являється у їх новинній стрічці, зазначають лише 6,5 % опитаних.

Важливим аспектом дослідження є аналіз того, наскільки студенти проінформовані про екологічні події завдяки засобам масової інформації. Зокрема, було порушено питання того, чи дізнаються майбутні журналісти з медіа корисну інформацію про екологічну ініціативу, до якої долучалися (наприклад, прибирання сміття у місті, тренінги про те, як правильно сортувати сміття). Бачили декілька разів, однак не брали участь у екологічній ініціативі, про яку дізнались завдяки засобам масової інформації – 41,3 %. Інша частина опитаних – 26,1 % – долучались до подібних заходів кілька разів. Дізнавались про екологічні події, але брали участь одноразово – 17,4 % учасників опитування. Ніколи не бачили інформації про такі ініціативи у медіа – 15,2 %.

Дослідження вподобань студентів щодо видів діяльності в межах екологічних проєктів дало змогу краще зрозуміти їх інтереси. За результатами опитування найбільш цікавим видом діяльності для молоді є озеленення територій – 72,3 %. Проєктами з переробки відходів цікавляться 48,9 % респондентів. Розповсюдженням інформації про екологічні проблеми, створенням екологічного контенту та очисткою водойм зацікавлений однаковий відсоток опитаних – 46,8 %. Діяльністю освітніх семінарів та тренінгів зацікавлено 42,6 %. Займатись дослідженням та моніторингом ситуацій могли б 34 % студентів.

Половина студентів – 51,1 % – абсолютно переконані, що їхня участь у подібних проєктах може позитивно вплинути на екологічну ситуацію в Україні. Ще 29,8 % вагаються, проте все ж думають, що своєю залученістю скоріше зможуть повпливати на екологічну ситуацію в країні. Не впевнені у тому, що у такий спосіб зможуть щось покращити – 19,1 % студентів.

Через воєнні дії забруднюється повітря внаслідок вибухів та відбувається руйнування промислової інфраструктури. Особливу загрозу становлять пошкодження складів з хімічними речовинами, нафтових сховищ та інших об'єктів. Усе це може призвести до отруєнь, алергій, захворювань дихальних шляхів та інших серйозних хвороб.

Аби оцінити вплив екологічних наслідків на здоров'я студентів, було проаналізовано те, як вони оцінюють стан свого здоров'я. За результатами опитування, 39,1 % респондентів не помічають суттєвої різниці у зростанні в себе або близьких людей алергії або інших захворювань, які можуть бути пов'язані зі станом екології. Однак значна частина – 34,8 % – помітили, що у них з'явилося більше проблем зі здоров'ям за час повномасштабного вторгнення. Серед опитаних 26,1 % зазначили, що у їхніх близьких з'явилося більше проблем.

Результати дослідження також показали, що 47,8 % студентів знають про заходи, які можуть допомогти зменшити негативний вплив екологічних проблем на їхнє здоров'я, але водночас переконані, що мають обмежені знання у цій темі. Недостатньо проінформовані про такі заходи 34,8 % опитаних. Лише 10,9 % опитаних вважають, що добре володіють такою інформацією.

Отримувати більше інформації у медіа про те, як зменшити негативний вплив на здоров'я, лише якщо вона буде доступною та практичною, бажають 57,4 %. За зібраними даними, 38,3 % висловили бажання отримувати більше пізнавальної інформації про те, як мінімізувати шкоду, оскільки для них це дуже важливо. Не виявили жодного інтересу та залишаються байдужими до теми 2,1 % опитаних.

Було проаналізовано рівень готовності до практичних дій, спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, зокрема сортування відходів. За результатами, 57,4 % учасників опитування підтримують практику сортування, проте в їхньому районі немає можливості це робити. Розуміють значення сортування для збереження навколишнього середовища 19,1 % серед них, однак поки що не впровадили цю практику у своє повсякденне життя на регулярній основі. Позитивно ставляться до ідей та регулярно сортують 21,3 %. Не вбачають у цій практиці значної користі та не практикують її 2,1 % студентів. Оскільки формат інфографіки допомагає візуально представити складні дані, роблячи їх легшими для сприйняття, було перевірено, чи перегляд такої візуалізації даних може вплинути на поведінку студентів та їх уявлення щодо практики сортування відходів.

Згідно з результатами, подача інформації в такому форматі є корисним нагадуванням і мотивує більш ретельно сортувати відходи – 36,2 %. Планують переглянути свої звички, оскільки

дане повідомлення змусило їх задуматись – 23,4 % опитаних. Завдяки чіткому поясненню є велика ймовірність, що після перегляду такої візуалізації 21,3 % плануватимуть дотримуватись наведених рекомендацій. Попри те, що візуальна інформація цікава, поки не готові змінювати свої звички 14,9 % респондентів. На думку 4,3 % дана інфографіка є корисною для інших, проте для цієї групи подана інформація є відомою, а подібні практики є звичним явищем.

Під час дослідження було важливо з'ясувати, наскільки часто респонденти зіштовхуються з навчальними відеоматеріалами, та виявити, чи хотіли б студенти отримувати більше матеріалу у подібному форматі. Значна частина студентів – 55,3 % – зацікавлена бачити ролики частіше, оскільки такий матеріал трапляються їм дуже рідко. Однакова частина опитаних – 17 % різняться думками. Для однієї частини такі відео з'являються часто, але респонденти не завжди звертають на них увагу, для них кількості таких роликів є достатньо. Часто бачать подібний матеріал, проте хотіли б бачити його частіше 6,4 % [10].

Аби зрозуміти, чи зацікавилися студенти інформацією про екологічну ініціативу у їхньому місті, було надано новинний матеріал, у якому містян проінформували про майбутню подію. Після ознайомлення з новиною 61,7 % учасників опитування зазначили, що не впевнені, чи взяли б участь у подібній ініціативі, якби побачили таку інформацію. Для цієї групи опитаних цікаво було б дізнатись більше інформації про захід. Не відвідали б ініціативу 21,3 %, оскільки інформація не змогла зацікавити їх. Переконані, що важливо долучатись та обов'язково взяли б участь 14,9 % студентів. Не відвідали б захід через те, що на їх переконання, сьогодні існують більш нагальні питання, 2,1 %.

Щоб подібні повідомлення були більш дієвими, студенти радять журналістам більше розповідати про сам захід, розкривати більше деталей. Додавати конкретику: зазначати, які саме екологічні проблеми будуть обговорюватися, також наводити приклади проєктів, які вже реалізовані чи плануються. На думку респондентів, важливим також є підкреслення користі для учасників, наприклад: чого вони зможуть навчитися, чи отримають сертифікати тощо.

Студенти також зазначили, що журналістам варто приділяти більше уваги створенню влучних заголовків, оскільки таких бракує. На думку опитаних, для підвищення якості контенту варто активніше просувати його у соціальних мережах, оскільки саме там молодь отримує більше інформації: створювати сучасні інфографіки та відеомонтажі, публікувати реальні фото, які викликать емоції та стосуватимуться теми екології.

Відкриті питання показали, що на думку респондентів, журналістам потрібно брати інтерв'ю у людей, які дотримуються сортування сміття та ведуть екологічний спосіб життя. Показувати, як глобальні проблеми, а саме зміна клімату, впливають на конкретні громади, бізнес чи природне середовище в регіоні. Також писати новини про те, що може статися в майбутньому, якщо ми не змінимо підхід до життя, адже, на переконання респондентів, за кордоном такій темі приділяють значно більше уваги.

Ще однією з ключових проблем є низька обізнаність містян щодо екологічних подій, які відбуваються у їхньому місці. Інформація про події трапляється, але її недостатньо – так вважають 38,3 % опитаних. На думку цієї групи, було б добре, якби більше місцевих ініціатив висвітлювалися у соціальних мережах чи новинах. Бажання більше дізнатись про такі події та долучатися до них висловили 23,4 %, оскільки вони майже не бачать інформації про екологічні ініціативи у своєму регіоні. Вважають, що інформації про екологічні події достатньо, питання лише в тому, чи цікавляться люди – 17 % респондентів. Для 14,9 % студентів інформація є, однак вона часто непомітна або подана нецікаво.

Одним із варіантів розв'язання цієї проблеми може бути розвиток екологічної журналістики, як окремої галузі, що спеціалізується на висвітленні екологічних питань, що виникають через війну та її наслідки. Навчальні заклади також можуть створювати програми, що стимулюватимуть студентів залучатися до екологічних досліджень. Медіа потрібно більше акцентувати на важливих питаннях, використовувати привабливі формати та детально висвітлювати екологічні проблеми, щоб спонукати громадян до дій.

Abstract. The article is dedicated to investigating the role of environmental journalism in the context of war. The methodological basis of this work is grounded in both quantitative and qualitative analysis of a questionnaire administered

to journalism students. A survey method was implemented to collect empirical data on environmental awareness and information consumption among journalism students, as well as on media coverage of the environmental consequences of the war.

Keywords: media coverage of environmental consequences, environmental journalism, student journalists, environmental awareness.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вовк Н. Г. Екологія в умовах війни. Злочини проти довкілля. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології» (1–3 бер. 2023 р., м. Київ). Київ: НАУ, 2023. С. 214–221. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22844027-a01e-4989-a1c7-d6b414e167fe/content> (дата звернення: 20.01.2025).
2. Назарук М. М. Філософія довкілля та її роль у соціально-екологічних дослідженнях. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2014. № 3–4. С. 9–12.
3. Наслідки для довкілля війни росії проти України / О. Ангурець, П. Хазан, К. Колесникова, М. Куш, М. Чернохова, М. Гавранек. 2022. С. 49–54.
4. Харченко С. В., Шинкарук В. Д. Екологічна журналістика: міжнародний досвід та українські реалії. *Міжнародний філологічний часопис*. 2022. Vol. 13, № 1. С. 77–89.
5. Руда Т. О. Екологічна журналістика: функціональні аспекти. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах*. Дніпро: ДНУ імені О. Гончара, 2016. Вип. 6. С. 29–35.
6. Шмігіль Н. Л. Екологічна журналістика в умовах російсько-української війни: кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти ОС «Магістр» С. 10–52. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ded245d6-7d85-425a-9e46-7bab700ab230/content> (дата звернення: 02.03.2024).
7. Дослідження ІМІ: частка матеріалів про екологію в українських онлайн-медіа знизилась до 1,4 %. *Інститут масової інформації*. 16.10.2024. URL: https://imi.org.ua/news/doslidzhennya-imi-chastka-materialiv-pro-ekologiyu-v-ukrayinskyh-onlajn-media-znyzylas-do-1-4-i64312?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.12.2024).
8. Про екологічну журналістику. Електронна бібліотека інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=414> (дата звернення: 02.02.2024).
9. Анкетування. 2024. Google Forms. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfd8HXJ6cljm6F3gn1SV3w3ue4VGAH33RHildebY31SXGjMfA/viewform> (дата звернення: 02.02.2024).
10. «Коротко про головне. Як правильно сортувати сміття» 24 канал. Youtube. 14.06.2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=k1wh6IUfPKg> (дата звернення: 02.02.2024).